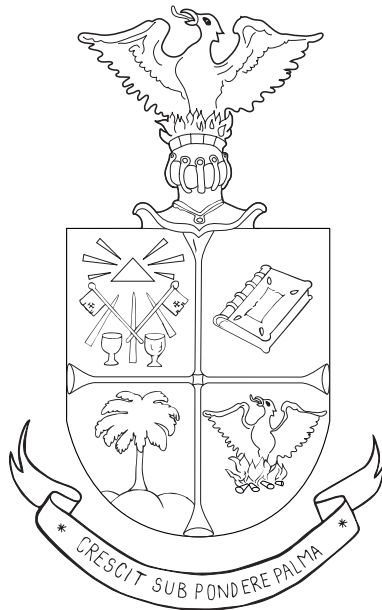

Glossa Iuridica

IX. évfolyam, 1-2. szám

Glossa Iuridica

IX. évfolyam, 1-2. szám

Budapest, 2022

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A CSALÁDPOLITIKA EGYES JOGI ÉS TÖRTÉNELMI SZEGMENSEI SZLOVÁKIÁBAN

LENTNER CSABA¹

egyetemi tanár (KRE ÁJK, NKE ÁNTK)

HORBULÁK ZSOLT²

egyetemi adjunktus (Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem)

Absztrakt

A gyermekvállalási hajlandóság csökkenése a fejlett világ általános problémája, így Magyarországot és a cikkünkben szereplő Szlovákiát is érinti. Dolgozatunk, bár egy szomszédos ország jogi rendszerét elemzi, de arra is vállalkozik, hogy összehasonlítást, s mintegy közvetett megítélést adjon a magyar családtámogatási rendszerre.

Megállapítjuk, hogy a gyermekvállalási hajlandóság erősebb Szlovákiában, noha a szlovák jogi szabályozás szignifikáns eltéréseket a magyartól nem mutat, a családtámogatásnak kiterjedt állampénzügyi eszközei, egzakt jogi védő-normái vannak mindkét országban, sőt, az anyagi támogatás mértéke Szlovákiában még alacsonyabb is, a magyar GDP-nek csak mintegy fele. Tehát a jogi keretek általi védelem és szabályozás nem elsődleges, mint ahogy a pénzügyi költségvetési támogatások sem a szülők gyermekvállalási döntéseiben, hanem a gyermekvállalás alapvetően érzelmi, s csak másodsorban anyagi és jogi szabályozási háttér kérdése.

Kulcsszavak: Gyermekvállalás, jogi szabályozás, érzelmi-lélektani tényezők, Szlovákia, Magyarország

1 A kutatási program a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Széll Kálmán Állampénzügyi Kutatóműhelye, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kara, a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, továbbá a 2. lábjegyzetben jelzett szlovák projekt (Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem) kooperációjában valósult meg, illetve zajlik.

2 A tanulmány a szerző részéről a 1/0239/19. sz. VEGA projekt keretében valósult meg. (Článok bol vypracovaný v rámci riešeného projektu VEGA č. 1/0239/19 Implikácie behaviorálnej ekonomie pre zefektívnenie fungovania súčasných ekonomík. The article was prepared within the solved project VEGA no. 1/0239/10 "Implications of Behavioral Economics for Streamlining the Functioning of Current Economies.")

Abstract

The decline in the propensity to have children is a general problem in the developed world, and thus also affects Hungary and Slovakia, the country covered in this article. Our paper, although analysing the legal system of a neighbouring country, also aims to provide a comparison and an indirect assessment of the Hungarian family support system. We find that the propensity to have children is stronger in Slovakia, although Slovak legislation does not differ significantly from Hungarian legislation; both countries have extensive state financial instruments and precise legal protection norms for family support; and the level of financial support is even lower in Slovakia, at around half of Hungarian GDP. Thus, neither legal protection and regulation nor financial budget support are the primary determinants of parents' decisions to have children, but rather childbearing is essentially an emotional issue, and only secondarily influenced by the financial and legal regulatory background.

Keywords: Childbearing, legal regulation, emotional-psychological factors, Slovakia, Hungary

A gyermekvállalási hajlandóság csökkenése a fejlett világ általános problémája, így Magyarországot és a cikkünkben szereplő Szlovákiát is érinti. Dolgozatunk bár egy szomszédos ország jogi rendszerét elemzi, ám – korábbi kutatásainkra reflektálva – arra vállalkozik, hogy egy összehasonlítást, s mintegy közvetett megítélést adjon a magyar családtámogatási rendszerre. A szlovák családtámogatási és gyermekvállalási rendszer jogi hátterének bemutatásával – korábbi kutatásainkkal összevetve – arra a megállapításra jutottunk, hogy a gyermekvállalás alapvetően érzelmi, és csak másodsorban anyagi és jogi szabályozási háttér kérdése, noha a családtámogatásnak kiterjedt állampénzügyi eszközei, egzakt jogi védő-normái vannak mindkét országban. Az állami támogatások tehát segíthetik, de nem vehetik át a szülők egyéni döntésén alapuló gyermekvállalási elhatározását. Ugyanúgy a cikkben exponált szlovák jogi szabályozás is, szignifikáns eltéréseket a magyartól nem mutat, tehát a jogi keretek általi védelem és szabályozás sem elsődleges a szülők gyermekvállalási döntéseiben, noha segítheti a felnövekvő generáció megszületését és életeselyeit.

1. Bevezetés

A gyermekvállalás demokratikus társadalmakban egyéni döntés eredménye, ugyanakkor hatása sorsdöntő a közösség jövőjére. A fejlett világ egyik alapproblémája a gyermekvállalási hajlandóság csökkenése, amely mögött komplex társadalmi folyamatok állnak. A házasságon kívül együttélések általánossá válása, a válások és új házasságkötések számának megemelkedése, az egyedülálló szülőség rohamos terjedése és legfőképpen az egyéni önmegvalósítás, munkahelyi karrier előtérbe kerülése figyelhető meg a nők esetében is.³ A születendő gyermekek megfelelő létszáma nélkül azonban nem biztosítható, hogy egy nemzet a hagyományos értékeit megőrizze, új értéket teremtsen, akár gazdasági, akár társadalmi értelemben.⁴ Sőt, a gyermekek számának mérséklődése a szociális szektor fenntartására hivatott gazdasági működés leendő humánerőforrás kapacitásait (a belépő új munkaerő) létszámát is visszafogja, amely a gazdaság teljesítőképességére kedvezőtlenül hat. Homicskó Árpád⁵ alapján pedig a szociális gondoskodás szempontjából egyrészt olyan munkaerőpiacra van szükség, amelyben az adott társadalom tagjainak nagyobb része aktívan részt vesz. Másrészt a rendszer fenntartásához nagymértékben hozzájáruló járulékfizetők olyan ellátásokat, szolgáltatásokat kapnak, amelyek a megélhetési zavarhelyzet idejére biztosítják korábbi életszínvonaluk fenntartását, így a gyermekvállalás- és nevelés költségeit is, és nem utolsósorban az aktív munkaerő a társadalom fiatalabb és idősebb tagjainak támogatásához képes hozzájárulni, mind a jelenben, mind a jövőben.

A leendő munkaerő alapját adó gyermekvállalási hajlandóság visszaesését azonban nehéz megváltoztatni kizárólag pénzügypolitikai eszközökkel.⁶ Egy társadalom organikus építésében és működtetésében (Birher alapján⁷) a jog, az erkölcs és a vallás normarendjeit, mint történelmi távlatokon át ható össze-

3 Bővebben lásd: LESTHAEGHE, Ron: The second demographic transition. A conceptual map for the understanding of late modern demographic developments in fertility and family formation. *Historical Social Research*, 2011, 36(2), 179–218., továbbá: KELM, Hanna: Are Women in Family Business Supported Enough by the Polish Family Policy? *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 2018, 19(7), 483–498.

4 *Családbarát fordulat – 2010–2018*. Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2017, 4.

5 HOMICSKÓ Árpád: A munkaerőpiac szerepe a szociális gondoskodás szempontjából. *Polgári Szemle*, 2015, 11(4–6), 83–93.

6 SÁGI Judit – LENTNER Csaba: Certain Aspects of Family Policy Incentives for Childbearing – A Hungarian Study with an International Outlook. *Sustainability*, 2018, 10(11), 16.

7 BIRHER Nándor: A normák kapcsolati rendszerének feltárása a hatékonyabb szabályozási formák kialakítás érdekében. *Polgári Szemle*, 2020, 16(4–6), 306–314.

függésrendszert kell együttesen értelmezni, és ez a szabályozáskomplexitás lesz a mérvadó, hiszen az embert mint értelemmel és akarattal rendelkezőt, annak egyéni és közösségi vonatkozásaiban indokolt a kívánt hatások felé elmozdítani, ami különösen fontos a gyermekvállalás tekintetében is. Francis Fukuyama⁸ alapján a gazdasági fellendülés megteremtője és fenntartója a bizalom, ami a társadalomban, és annak alapsejtjeiben, a családokban is meghatározó. Ha ezt a logikai párhuzamot (Birher kutatásaival összevetve) folytatjuk, akkor Kopp és Skrabski⁹ érvrendszerét felhasználva kijelenthetjük, hogy a bizalomra való képesség megteremtésének előfeltétele, alapja a család, méghozzá a jól működő család. Ebből adódóan, ha a gazdaság fellendítésére törekszünk a társadalom legfontosabb feladatává a családnak és a család azon funkcióinak erősítése válik, amelyben az emberekben az egymás iránti bizalmat és a megbízhatóság képességeit fejlesztjük. És ha a családban a bizalom légköre uralkodik, úgy a tartós együttélés esélyei javulnak, és ez alapján a gyermekvállalási hajlandóság is. Jogi szabályozással, állampénzügyi eszközökkel, mint például a jövedelmek, a családi támogatások emelésével az anyagi alapok ugyan szilárdulhatnak, ám a gyermekvállalás kiindulási pontja a tartós bizalom lesz, amely viszont inkább a nevelésből, életszemléletből, elfogadott viselkedési normákból adódik.

Különösen fontos az állam és az egyházak szerepe a családi életre való nevelés tekintetében, ám az érzelmi preferenciákat hangsúlyozó érvelés ellenére nem lesz közömbös az állam segítő-szabályozó szerepe sem. Különösen egy a szocialista tervgazdaságból a piacgazdaság felé araszoló 'frissdemokráciában'. Mint ahogy egy szomszédos ország példájának tanulmányozása sem, amire e dolgozat vállalkozik.

2. A tanulmány módszertani kerete

Évekkel korábban megkezdett kutatási programunkban azt céloztuk meg, hogy a magyarországi gyermekvállalási hajlandóság javításához alkalmazott állampénzügyi eszközök hatékonyabbá tételéhez hozzájáruljunk.¹⁰ E tárgykörben a hasonló fejlettségű, szomszédos Szlovákia gazdasági eszközeit (is) leírtuk, értékeltük.¹¹

8 FUKUYAMA, Francis: *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007,

9 KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogság-keresés útjai és útvesztői. Az érett személyiségtől a kiegyensúlyozott pártkapcsolatokig*. Budapest, L'Harmattan, 2020, 109–113.

10 SÁGI–LENTNER i. m. 16.

11 LENTNER Csaba – HORBULÁK Zsolt: A gyermekvállalási és családtámogatási rendszer egyes állampénzügyi szegmensei Szlovákiában. *Pénzügyi Szemle*, 2021. 66(4), 494–512.

Bemutattuk azokat az adópolitikai és támogatási eszközöket, – párhuzamosan a magyarral – amelyekkel a szlovák kormány a gyermekvállalást és a nevelést segíti elő. Jelenlegi tanulmányunk pedig a szlovák jogi szabályozást vizsgálja történelmi dimenziókban, amely ugyancsak elválaszthatatlan (együtt értékendő) egy másik, jobbára a magyar jogi szabályozást értékelő tanulmányunktól.¹²

Vagyis a korábbi és jelenlegi tanulmányunk (a Lentner–Horbulák szerzőpáros tollából) is egy közvetett kísérlet a magyar népesedési és népesedéspolitikai intézkedések megítélésére. Szlovákia rendszerének bemutatásával egy hasonló fejlettségű és adottságú országot választottunk, és a gyermekvállalási adatokat vizsgáltuk, annak függvényében, hogy az állami támogatások mértéke hogyan alakul. Megállapítottuk, hogy – a torzító tényezőket kizárva – egy közvetlen Covid-19 előtti időszakban Szlovákia a GDP-jének alig 2 százalékát, míg Magyarország több, mint a 3,5 százalékát fordítja családtámogatásra, ám a szlovák születési adatok mégis csak kedvezőbbek. Ezzel (is) igazoltuk (közvetetten), hogy a gyermekvállalás nem elsődlegesen anyagi természetű, állami támogatási háttérű. Jelenlegi, jogi természetű tanulmányunk, a már hivatkozott egyik előzővel (Lentner–Sági–Tatay), amely magyar jogi szabályozást exponálta,¹³ csak együtt értelmezhető. Mostani munkánkban leírjuk a szlovák viszonyok mögött álló jogi szabályozást, a család- és gyermekvállalást támogató jogrendszert foglaljuk össze a hatályos és a történelmi kontextusában is. Elsősorban a szlovák szakirodalmi és jogi háttérre támaszkodunk.

3. A család jelentősége a szlovák társadalomban

Az elmúlt évszázadokban a szlovák társadalom hasonló változásokon ment keresztül, mint a magyar, és alapvetően a kárpát-medencei kultúrkör jellemzőit viseli magán. Ennek egyik legfontosabb jellemzője a családcentrικusság, a konzervatív gondolkodás, a szülőföldhöz, illetve a termőföldhöz való ragaszkodás, továbbá a falusias életforma. Ezekből a nemzeti karakteristikákból a 21. század elejére sok minden szinte teljesen eltűnt, de a család központi szerepe – noha lényegesen gyengébben – mára is megmaradt.

12 LENTNER Csaba – SÁGI Judit – TATAY Tibor: A magyar családtámogatási rendszer prioritásai. *Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications*, 2017, 5(3), 37–46.

13 Uo. 37–46.

A szlovák társadalom változása a 20. század folyamán eseményekben gazdag. Ezek háttérben egyrészt politikai okok, másrészt a századra jellemző általános fejlődési tendenciák állnak. A történelmi Magyarország északi része 1918–1919 folyamán Csehországhoz került. A 20. század elején a cseh társadalom jelentősen különbözött a szlovák társadalomtól. Csehország polgárosodottabb, urbanizáltabb és vallástalanabb volt, valamint gazdaságában az ipar lényegesen dominánsabb szerepet játszott. Mindez azt is magában hordozta, hogy az új csehszlovák állam kialakítását számos társadalmi konfliktus övezte, és fennállásának háromnegyed évszázada alatt instabilitása többször láthatóvá vált, 1939-ben időlegesen, 1993-ban pedig végleg felbomlott. 1919 után az egész ország adminisztratív irányítása cseh kézbe került, ezért a cseh hatás nagyban befolyásolta a szlovák társadalom fejlődését is.

További tényezők, amelyek nagymértékben alakították a szlovák társadalmat, azok a 20. századi politikai katalizmáihoz sorolhatók, kiemelkedően a két világháború, a szocialista rendszer bevezetése, valamint az önálló szlovák állam kialakítása 1993 után.

Harmadikkét a 20. században általánosan ható fejlődést kell megemlíteni, amelyben kiemelt szerepe volt a tudománynak, egészségügynek, valamint a közlekedésnek és távközlésnek. E három tényező folyamányaként az elmúlt évszázad alatt a szlovák társadalom szerkezete is óriási változáson ment át.

A 20. század folyamán a család, mint a társadalom alapsejtje, a szocializmus négy évtizedében ment a legnagyobb átalakuláson keresztül Szlovákiában is. „A gyermeknemzést kivéve, de még ebben az esetben is új elemek jelennek meg, a család körül [a szocializmus időszakában] szinte minden megváltozott.”¹⁴ A társadalmi változások már a szocializmus első éveiben megkezdődtek. Az állam által kikényszerített gazdasági tulajdonosváltások a családra is komoly hatással voltak. A kisvállalkozások, de még inkább a parasztgazdaságok felszámolásával a hagyományos családmódel is átalakult. Az erőltetett iparosítás és városiasodás, ebből következően a falu jelentőségének a csökkenése alapvetően befolyásolta a változásokat. Ugyanígy változott a nők szerepe a gazdaságban, az iparban jelentősen nőtt a foglalkoztatásuk. Voltak olyan ágazatok, amelyek esetében a termelés alapvető mértékben a női munkaerőn alapult. Ez természetesen a családok szerkezetére és belső státuszaira is óriási hatással volt. Megváltoztak a vásárlási szokások, a szabadidő eltöltésének a módjai. Változott a gondolkodásmód, megindult a nők emancipációja, az önmegevalósítási lehetőségük szélesedett.¹⁵

14 Roško, Róbert (szerk.): *Aktuálne problémy sociológie rodiny*. Bratislava, Veda, 1989, 12.

15 PRŮCHA, Vladimír et al.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. (2. kötet, 1945–1992). Brno, Doplňěk, 2009, 649–653.

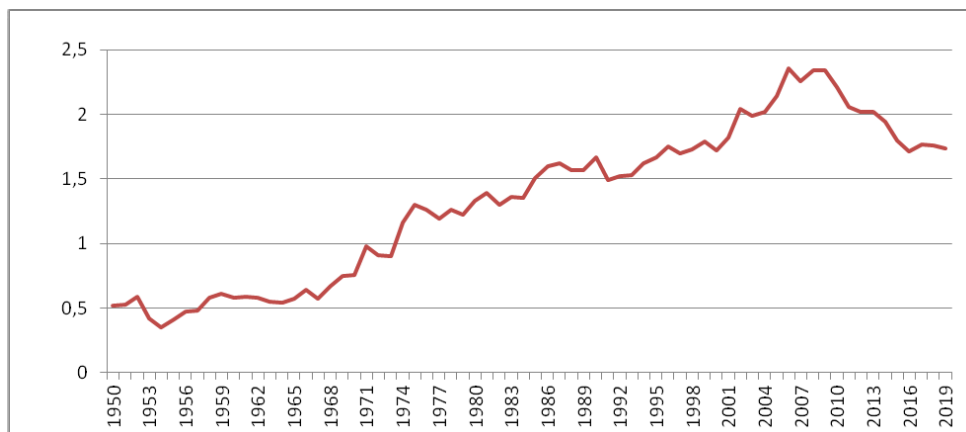
A szakirodalom¹⁶ alapján a „hagyományos” vagy „normális” család meglepően homogén, jellemző rá a családi élet, mindkét szülő és a gyerekek egy háztartásban élnek. A családi szerepek meghatározottak. Az apa általában a családon kívül vállal munkát, az anya törődik a gyerekekkel és érzelemstabilizáló, nevelő szerepe van. Ez a családmodell Szlovákiában azonban az 1960-as és 70-es évek fordulójától már inkább kivételnek számított. Leginkább a nők foglalkoztatása, a válások növekedése, illetve a családok kívül született gyerek egyre emelkedő száma törte meg leginkább ezt a modellt.

A reprodukciós folyamat 1989 után egyre lassult, kivételt csupán a 2003 és 2004-es évek jelentettek. 2003 után a legtöbb anya a 25–29 éves korosztályból kerül ki. 1996-tól az átlagos születési szám az európai szintre süllyedt. A romló adatok mögött a Ondrejkoovič és Majerčíková a politikai-gazdasági átalakulást, a lakhatási helyzetet, a fiatalok anyagi helyzetét, valamint a magas munkanélküliséget látják, de megemlítik a változó szexuális szokásokat, a terhesség-megelőzés módjainak a terjedését és az életmódváltást is.

Ami a házasságot illeti, a gyermekvállalás esetében továbbra is ezt az együttélési formát részesítik előnyben. A házasságok száma 2002-ig csökkenő tendenciát mutatott, ezután enyhén nőni kezdett. Az általános csökkenés hátterében hasonló okokat kell keresni, mint a gyermekvállalás esetében, életmódváltási és világnézeti változásokként lehet összefoglalni mindkét nem esetében, vagyis a klasszikus értékrend, illetve a preferenciasorrend megváltozott.

A válások esetében hasonló változásokról írnak a szerzők. A fokozatos emelkedés 1998 környékén stabilizálódott. A válások leginkább pszichikai szempontból terhelik meg a partnereket. A gyermek általában az anyánál marad, ami mindkét volt házastársra frusztrálólag hat. Ennek hátterében az anyagi tényezők sem közömbösek. A válások számának növekedését sajnos segíti a „jól kidolgozott jogi háttér”, illetve az, hogy korábbi időszakra jellemző társadalmi stigmatizálás elhalványul.

16 ONDREJKOVIČ Peter – MAJERČIKOVÁ Jana: Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine – kontinuita a zmena. Príspevok k diskusií charakteru rodiny. *Sociológia*, 2006, 7(6), 5–30.

1. ábra: 1000 lakosra eső válások száma Szlovákiában. Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal

Az 1980-as években a terhességmegszakítás első számú népesedési probléma volt, ám napjainkra is sokat vitatott jelenség. Száma 1989-ben volt a legmagasabb, előfordulása a terhesség megelőzés egyéb lehetőségeinek a hiányára utalt. A művi terhességmegszakítás a 2000-es években a 30-as éveikben járó házasságban élő nőkre jellemző, akiknek egy esetleg két gyermekük van és jó anyagi helyzetben vannak.

4. Csehszlovák családpolitika és demográfia változások a szocializmus időszakában

Az ország életében nem csupán második világháború okozott jelentős demográfiai törést, hanem a háborút követő néhány év is. A kitelepítéseknek köszönhetően 1947 végéig 2 820 000 német hagyta el Csehszlovákiát és 176 000 Szlovákiát. Csehszlovákiából további 89 660 magyar nemzetiségű állampolgár távozott Magyarországra, onnan pedig 71 787 fő költözött át. Ezeknek a demográfiai mozgásoknak köszönhetően Csehszlovákia lakosainak száma az 1938. december 31-iki 14 609 ezer főről 1947 szeptemberének a végére 12 224 ezer főre csökkent.¹⁷

A demográfiai csúcs az ország életében az 50-es évek első fele volt. 1957-ben engedélyezték a művi terhesség-megszakítást, ami a születési számokon azonnal megmutatkozott. Ez a csökkenés azonban a lakosság számának a változásában nem jelentkezett, mivel jelentősen csökkent a csecsemő-, illetve

¹⁷ PRŮCHA i. m. 133–137.

gyermekhalandóság. A javuló egészségügyi adatoknak köszönhetően a várható élettartam az 1950-es 63,2 évről 1960-ra 70 évre nőtt. Ez a tendencia az 1970-es évek folyamán kissé megtört, és az 1980-as elején is csak 74 év volt a nők, illetve 67 év a férfiak esetében. Különösen a 40-ik életévüket betöltött férfiak halálozási mutatói voltak rosszak.

A foglalkoztatás a Husáki időszakban is tovább nőtt. A foglalkoztatási ráta 1980-ban volt a legmagasabb, a teljesen lakosság körében 51,4% volt, az aktív népeiséget tekintve pedig 90,6%-on állt. Ez megfelelt az ideológiai elvárásoknak, ami a teljes foglalkoztatás volt.

A foglalkoztatottak számának a növelését alapvetően nők munkaerő-piaci aktivizálásával lehetett elérni. Ez a folyamat azonban az 1970-es évekre erőltetetté vált. Foglalkoztatás növelése már az idősebbeket, sőt a fiatalokat is érintette, ami az iskolakötelezettség csökkentésében nyilvánult meg. Az 1980-as évekre a háztartásban maradó nők száma az ország történetében a legalacsonyabb lett. Mindez annak ellenére történt meg, hogy az anyasági szabadság időtartamát meghosszabbították.

Az 1. táblázat arra mutat rá, hogy Szlovákia ebben az esetben is kissé elmaradt Csehszlovákia mögött.

Év	Csehszlovákia	Csehszlovákia	Szlovákia
1960	42,5	43,8	38,7
1970	45,6	46,7	42,9
1980	45,6	46,0	44,8
1989	45,9	46,0	45,5

1. táblázat: A nők foglalkoztatása %-ban. Forrás: KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Praha, Vysoká škola ekonomická, 1999, 92.

A nőket leginkább az iskolarendszerben és az egészségügyben alkalmazták, ahol arányuk 70 és 80% között mozgott, de kereskedelemben foglalkoztatott nők aránya is 60% körül volt. A nők alkalmazása azonban nem csak politikai nyomásra emelkedett, ezt a folyamatot segítette az iskolázottsági szintjük általános növekedése is. Ez abban is megmutatkozott, hogy arányuk leginkább a nem nehéz fizikai munkát igénylő ágazatokban volt jellemző.¹⁸

A prágai tavasz bukása után Csehszlovákia Kommunista Pártja a hatalmát szociálpolitikai intézkedésekkel kísérelte meg stabilizálni. Erre Csehszlovákiának reális lehetőségei voltak, mivel az ország a keleti blokkon belül az

18 KALINOVÁ i. m. 29–31.

egyik legerősebb gazdasággal rendelkezett és a lakossága az egyik legjobb ellátást élvezte. Ahogy ezt a 2. táblázat mutatja, ez a születések számának a növekedésében is megmutatkozott. A népesedési többlet megjelenése természetesen a gazdaságra is ösztönzőleg hatott. A kor szociálpolitikájának egyik máig leglátványosabb eredménye volt a gyermekvállalást előmozdító panelházak megépítése, amely szinte valamennyi városi rangú település arculatán nyomott hagyott.

Az 1969 tavaszán meghozott rendelkezéseket a szakirodalom stabilizációs intézkedéseknek nevezi. Ezek többek között ármoratóriumot, meghatározott bérnövekedést, illetve elbocsátási szigorításokat tartalmaztak. Létrehozták az Állami Népesedési Bizottságot. Az anyasági szabadság hosszát 26 hétre emelték. Később megkezdték az anyasági hozzájárulás kifizetését, aminek az összegét egy éven belül megduplázták. 1973-tól a családtámogatás összegét a gyermekek számától tették függővé, majd bevezették a fiatal családok hitel-támogatását. A családok segítésében a vállalatoknak és a szakszervezetnek is szerepet kellett vállalniuk. A természetbeni juttatások közé tartozott a teljesen ingyenes iskoláztatás, az iskolai étkeztetés, utazási kedvezmények, dotált lakbér, továbbá az ártámogatott gyermekruhák.¹⁹ Ahogy erre fentebb már utaltunk, ezek az intézkedések megmutatkoztak a születésszám növekedésén is.

Ahogy az a 2. táblázatban látható, a cseh és a szlovák országrész között Csehszlovákia egész fennállásának ideje alatt mérhető különbségek voltak. Ez volt érvényes a demográfiai mutatókra is. A 2. táblázatból kiolvasható, hogy az keleti országrész lakossága gyorsabban nőtt, ami Csehszlovákia etnikai arányait is befolyásolta.

év	Élveszületések			Természetes szaporodás		
	Csehszlovákia	cseh országrész	szlovák országrész	Csehszlovákia	cseh országrész	szlovák országrész
1937	16,3	14,3	22,6	3,2	1,5	8,6
1947	24,2	23,6	25,8	12,1	11,6	13,6
1962	15,7	13,9	19,8	5,7	3,1	11,7
1968	14,9	13,9	17,0	4,2	2,2	8,5
1974	19,9	19,4	20,8	8,2	6,7	11,2
1989	13,3	12,4	15,1	1,7	0,1	5,0
1992	12,6	11,8	14,1	1,4	0,1	4,0

2. táblázat: Élveszületések és természetes szaporodás Csehszlovákiában [1000 főre]. Forrás: PRŮCHA i. m. 902.

¹⁹ PRŮCHA i. m. 896, 900–901, 915.

A népesedési adatokat nézve a szlovák országrészen belül is különbségek voltak. Szlovákia keleti és észak-keleti vidékein a sokgyerekes családmodell a rendszerváltás időszakáig is fennmaradt, és ezeken a vidékeken máig magasabb a népszaporulat. A délnyugati régiókban szintén emelkedik. Ez a tendencia a főváros vonzerejének köszönhető.

Érdemes megjegyezni, hogy Csehszlovákia a legkevésbé eladósodott ország volt a szocialista blokkon belül. Csehszlovákia a fejlődő világ (szocialista orientációjú) országaival szemben jelentős hitelezői pozícióban volt, egyidejűleg a tőkés országokkal szemben folyamatosan emelkedtek az adósságai. A bruttó eladósodás 1981-ben volt a legmagasabb. Ennek mértékét az adott korszakban nem hozták nyilvánosságra. 1970-ben 909,8 millió dollár tartozása volt az országnak, ami 1975-re 1 880,8 millióra, 1980-ra pedig 7 763,3 millióra nőtt. 1985-re kisebb esés következett (5 574,1 millió dollár), majd 1989-re ez 8 691 millió dollárra nőtt.²⁰ A hiteltörlesztés a lakosság szociális helyzetében kisebb mértékben okozott nehézséget, egyben hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltás után könnyebben kezdhesse meg a piacgazdaság kiépítését.

5. A családok védelmével kapcsolatos jogi szabályozás a szocializmus idején

A családdal kapcsolatos törvények a szocializmus idején is fontos szerepet kaptak, amelyek sorában a következő törvényi szabályokat kell megemlíteni:

265/1949 sz. családjogi törvény (zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve);

59/1952 sz. idegenekkel kötött házasságról szóló törvény (zákon č. 59/1952 Zb. o uzavieraní manželstva s cudzincami);

69/1952 sz. a fiatalság szociális-jogi védelméről szóló törvény (zákon č. 69/1952 Zb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže);

a Nemzetgyűlés Elnökségének a válások előírásairól szóló 61/1955 sz. jogszabályi intézkedése (zákonné opatrenie Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 61/1955 Zb. o zmene predpisov o rozvode);

az Igazságügyminisztérium 70/1952 sz. a fiatalság szociális-jogi védelméről szóló törvény végrehajtásáról szóló rendelete (nariadenie Ministerstva spravodlivosti č. 70/1952 Zb., ktorým sa vykonáva zákon o sociálnoprávnej ochrane mládeže);

a Nemzetgyűlés Elnökségének a gyermektartásdíjról és a védőnevelésről szóló 58/1955 sz. jogszabályi intézkedése (zákonné opatrenie Predsedníctva Národného zhromaždenia č. 58/1955 Zb. o detských príspevkoch a ochranej výchove);

20 PRŮCHA i. m. 843–844.

73/1956 sz. a gyermekvédelem nemzeti bizottságokra való átruházásáról szóló rendelet (vládne nariadenie č. 73/1956 Zb., ktorým sa prenáša pôsobnosť úradovni ochrany mládeže na výkonné orgány národných výborov).

Az első családdal foglalkozó jogi norma a szocializmus idején született meg. A 94/1963 törvény (Zákon o rodine 94/1963 Zb.) 1963. december 4-én fogadták el. Hatályba 1964. április 1-én lépett. A törvény elfogadását a jogalkotó a következőképpen indokolta: „A szocializmus csehszlovákiai bevezetése jelentős hatással volt hazánk polgárainak családi, házastársi és személyes életére. A társadalom mindent megtesz annak érdekében, hogy a szocialista társadalom erkölcsisége legyen az alapja a családban, a házasságban és a gyermeknevelésben fennálló valamennyi kapcsolatnak. A házasság, az anyaság, a család és minden gyermek érdekeinek védelmét, valamint a többgyermekes családok fokozott gondozását az egész társadalmunk végzi.☐

A 94/1963-as törvény egy átfogó törvényi szabályzás volt, elfogadásával a fentebb felsorolt rendeletek és törvények hatályukat veszítették. A tanulmányban bemutatott változat 1983. április 1. és 1992. június 30-a között volt hatályos. A törvény négy részre, hat fejezetre és 109 paragrafusra tagozódott.

A törvény szellemiségének a bemutatására érdemes az Alapelvek hat cikkelyét idézni:

„I. cikk

A házasság a társadalmunkban a férfi és a nő közötti erős érzelmi kapcsolatokon alapul. Benne mindketten egyenlőek. A házasság fő társadalmi célja a családalapítás és a gyermekek megfelelő nevelése.

II. cikk

A házasság által alapított család társadalmunk alapvető láncszeme, amely minden tekintetben védi a családi kapcsolatokat.

III. cikk

Az anyaság a nő legbecsesebb küldetése. A társadalomnak nemcsak a védelmét, hanem minden gondoskodását is biztosítania kell az anyaságnak, különösen az anya és a gyermekek anyagi támogatásával és nevelésük segítségével.

IV. cikk

A szülők felelősek a társadalomnak gyermekeik teljes körű szellemi és fizikai fejlődéséért, és különösen a megfelelő nevelésükért, hogy a család és a társadalom érdekeinek egysége erősödjön.

V. cikk

A társadalom gondoskodik a gyermekek neveléséről, anyagi és kulturális szükségleteik kielégítéséről, valamint állami szervek, társadalmi szervezetek,

iskolák, kulturális, oktatási és egészségügyi intézmények révén gondoskodik róluk és védi őket.

VI. cikk

A család minden tagja köteles segíteni egymást, és képességei és lehetőségei szerint biztosítani a család anyagi és kulturális színvonalának javítását.”

Az első fejezet 10 paragrafusa a házasság megkötésének jogi és formai leírását tartalmazta. A második fejezet hét paragrafusa a házasság megkötését tiltó eseteket sorolta fel. A harmadik fejezet négy cikkelye a házasulandók kapcsolatát taglalta, ami minden esetben az egyenlőségen alapult. A negyedik rész egy paragrafusa a házasság megszűntének feltételeit határozta meg. Az ötödik rész hét paragrafusa a válással foglalkozott. A 23. par. (2) pontja erről így írt: „A házassághoz való könnyelmű hozzáállás ellentétes a társadalom érdekeivel. Ezért a házasság felbontása válással csak társadalmilag indokolt esetben alkalmazható.”

A második rész 5 fejezetének két paragrafusa a gyermeknevelésnek, további kilenc a szülők, illetve a gyermekek jogainak volt szentelve. Kiemelendő a 32 par. (1) bekezdése, amely így szólt: „A szülők meghatározó szerepet játszanak a gyermekek nevelésében.” Érdekes, bizonyos társadalmi kritikát megfogalmazó a 33. par. (2) pontja: „Az a házastárs, aki nem a gyermek szülője, de a gyermekkel egy háztartásban él, szintén köteles segíteni a gyermeknevelésben.” A második rész második fejezetének címe *A társadalom részvétele a szülői jogok és kötelezettségek gyakorlásában*, ez 10 paragrafusban foglalja össze az állami szervek beavatkozásának okait. A fejezet harmadik része 12 paragrafusa az apa személyének a meghatározásával foglalkozik. A következő rész 11 paragrafusa az örökbefogadással foglalkozik. Az ötödik fejezet 7 paragrafusa a gyermekkorú jogi képviseléről ír.

A harmadik rész első fejezetének három paragrafusa a szülők és a gyerek kölcsönös eltartási kötelezettségét tárgyalja; a következő rész három paragrafusa a család többi tagja közötti eltartással foglalkoznak; a harmadik rész pedig a szülők egymás általi eltartását szabályozza. A negyedik rész elvált szülők, az ötödik a leányanyák ilyen irányú jogaival foglalkozik.

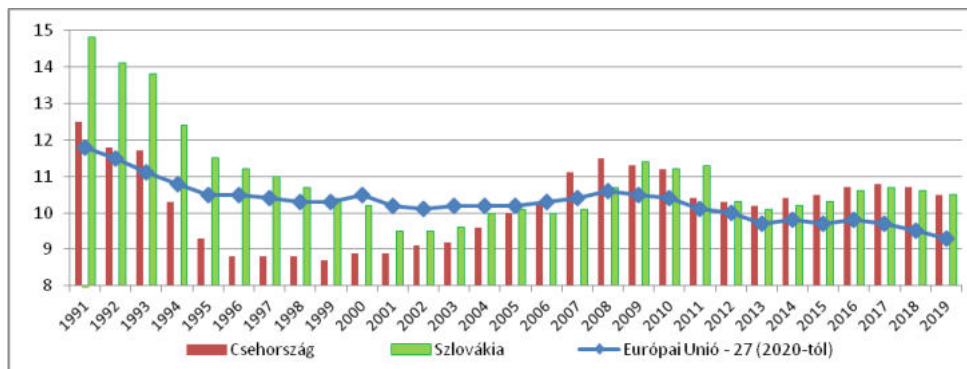
A törvény Csehországban egészen 2013-ig volt hatályban, Szlovákiában 2005-ben hoztak új törvényt.

6. Népesedés és szociálpolitika az önálló Szlovákiában

A rendszerváltás után a szlovák társadalom egy eseménydús korszakba lépett. 1990 után nem csak egy új politikai és gazdasági rendszert kellett kiépíteni,

amely sokak számára jelentős megrázkódtatásokkal járt, és amely komoly hatással volt a társadalom minden szegmensére, hanem ebben az időben játszódott le a szlovák nemzet végső emancipációja, amikor is egy egyenrangú szövetségi államból kiválva egy önálló nemzetállamot hozott létre. Az ország irányítására szolgáló intézményrendszert már Csehszlovákia föderalizálása után 1969-ben kialakították, így 1993. január 1-e után inkább csak már arról volt szó, hogy Szlovákia a nemzetközi téren is egy teljesen önálló entitássá váljon.

Az 1990-es évektől a szocializmus leépítése politikai szempontból teljesen gördülékenyen ment végbe – bársonyos forradalom –, a gazdaság átalakítása azonban komoly gondokkal járt. A két legnagyobb probléma – az infláció és a munkanélküliség – sokként hatott a lakosságra. Amíg a fogyasztói árak 1990-ben még csak 10,6%-kal emelkedtek, 1991-ben már 61,2%, 1992-ben 10,0%, majd 23,2%, 1994-ben pedig 13,4%-kal voltak magasabbak az előző évi értéknél. Ez természetesen a reálbérekre is negatív hatással volt, a lakosság jelentős része szegényedett.²¹ Még rosszabb mutatók voltak a munkanélküliség esetében. Nem meglepő, hogy az 1990-es években ezek a folyamatok megmutatkoztak az egyik legfontosabb demográfiai mutató, a születések számának az esésében is.

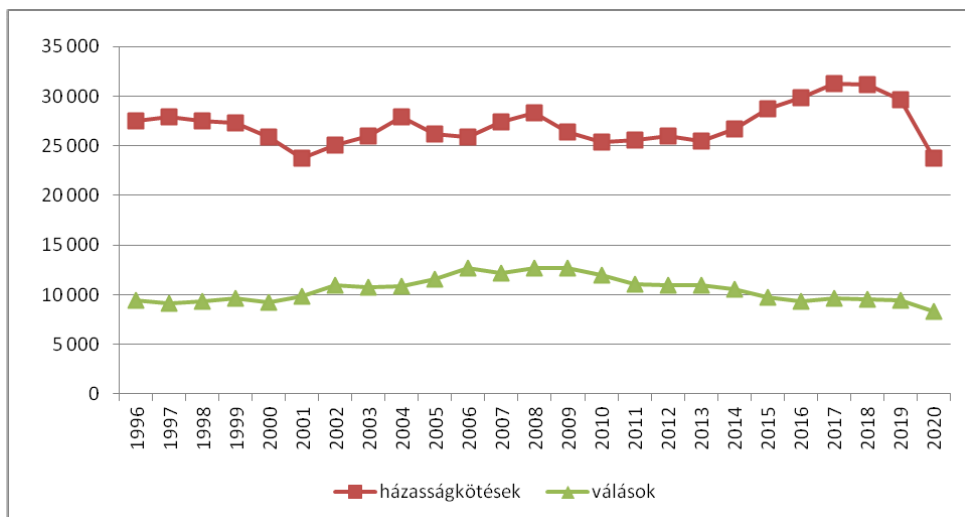
2. ábra: A születési ráta alakulása Csehországban, Szlovákiában és az Európai Unióban 1000 lakosra. Forrás: Eurostat, saját szerkesztés.

A jelentős visszaesés ellenére a szlovákiai demográfiai mutatók nem lettek kimagaslóan rosszak, inkább az Európai Unió átlaga felé konvergáltak. A volt társország, Csehország mutatói esetében lényegesen negatívabb tendencia alakult ki, bár a 2010-es évek elején egy kisebb növekedés volt megfigyelhető. Ennek az emelkedésnek alapvetően az volt az oka, hogy az első baby boom

21 *Štatistická ročenka 1995*. Bratislava, Slovenský štatistický úrad, Veda, 1995, 118, 170.

generáció gyermekeit – a második világháború után születettek, a „husáki gyerekek” (lásd 2 táblázat) bekerültek a szülőképes korba.

A rendszerváltozás egy további demográfiai mutatóban, a házasságkötések számát illetően is jelentős változást hozott. Az 1990-es évek elejéig még társadalmi elvárás volt a fiatalok házasságkötése, ez 2000-es évek folyamán folyamatosan változott. Amíg a 90-es évek elején a nők 93, és a férfiak 89%-a legalább egy házasságot már kötött, 2001-re ezek az arányok 66, illetve 63%-ra csökkentek. Az ezredforduló után újra emelkedés jött, és az arányok 66 és 77%-ra módosultak. A különbségek országon belül is jelentősek voltak. A házassági hajlandóság a Zsolnai Kerületben (észak-nyugat) a legkisebb, ahol 2016–2018 átlagában a férfiak esetében 0,54/1 fő volt, a nők esetében pedig 0,62/1 fő. Az első helyen a nyolc kerületből az észak-keleten található Eperjesi Kerület volt, ahol a férfiak esetében 0,71, a nők esetében pedig 0,79-es értékkel lehet találkozni.²²

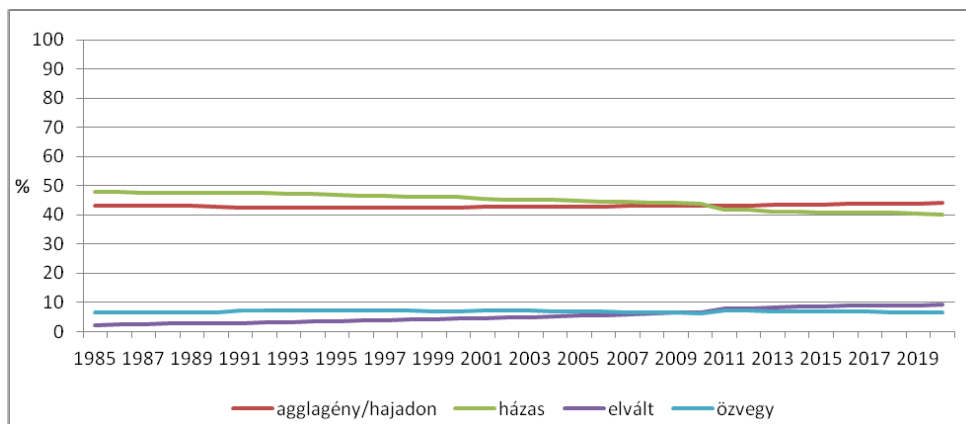
3. ábra: A házasságkötések és válások abszolút száma Szlovákiában 1996 és 2020 között. Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, VBD_DEM:om7011rr

Ahogy a 3. ábrán látható, a válások abszolút száma idővel csökkent, miközben a házasságkötések száma nőtt. Ez a tendencia a társadalmi helyzet stabilizációjára utal, noha továbbra is jelentős kilengések tapasztalhatók.

22 ŠPROCHA, Branislav (szerk.): *Populačný vývoj v krajoch a okresoch Slovenska od začiatku 21. storočia*. INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Prognostický ústav SAV, 2019, 12–13.

Az 1990-es évek egyik jelentős változása volt az életpályamodellek diverzifikálása. Ennek háttérében a populációs klíma változását, a reprodukciós folyamathoz való viszonyulás módosulását kell érteni. Az életciklus a lineáris életpályáról a ciklikus életpálya felé módosult. A szociális normák jelentősen átalakulnak.²³ A születéshez kapcsolódó változások egyik kísérő jelensége, hogy lassul a reprodukciós folyamat, emelkedik a gyermekvállalók életkora. 1991-ben a nők első gyermeküket átlagosan 22 és fél évesen hozták a világra, 2018-ban már 27,1 évesen. Hasonló módon változott a családban és családon kívül született gyerekek aránya. A rendszerváltozás utáni 10%-os szintről 2018-ig már ez a szám elérte a 40%-ot.²⁴

A családi állapotot tekintve, hosszú távon a családban élők aránya csökken. Amíg 1985-ben a lakosság 47,82%-a élt családban, 2020 arányuk 40,25%-ra esett. Az elváltak aránya 2,31%-ról 9,15%-ra nőtt. Az özvegyek aránya gyakorlatilag nem változott 6,67% (1985) áll szemben a 6,56%-kal (2020). Talán azt érdemes megjegyezni, hogy 1985-ben Szlovákiának 5 178 967 lakosa volt, 2020-ban pedig 5 459 781. Az arányok változását a 4. ábra szemlélteti.

4. ábra: A családban élők arányának változása 1985 és 2020 között. Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, VBD_SLOVSTAT:om2018rs.

23 DŽAMBAZOVIČ, Roman: Reprodukčné a rodinné správanie na Slovensku (sociologická interpretácia trendov). In: CHORVÁT, Ivan – DŽAMBAZOVIČ, Roman (szerk.): *Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume*. STIMUL, Bratislava pre Filozofickú fakultu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, 2015, 11–52.

24 ŠPROCHA i. m. 48.

Szlovákia demográfiai helyzete, összehasonlítva Kelet-Közép-Európa országaival, különösen Magyarországgal is, de számos nyugat-európai országgal, viszonylag kedvezőnek mondható. A lakosság száma enyhén növekszik és ezt migrációs többlet nélkül lehetett elérni. Az előrejelzések alapján²⁵ azonban Szlovákiára is jelentős lakosságcsökkenés vár. 2060-ra a lakosság száma a 2011-ben végrehajtott legutóbbi népszámlálás idején felmért 5 397 036 főről a legrosszabb scenárió szerint 4 709 000 főre csökken. A legpozitívabb számítás szerint viszont akár 5 556 000 főre is nőhet, ellenben a legvalószínűbb az, hogy a lakosság száma 5 135 000 fő körül fog alakulni. 2017 és 2060 között Szlovákia lakossága több mint 308 ezer fővel, azaz 5,7%-kal csökkenhet, miközben a fogyás már a 2020-as évek végén megindulhat. Tekintettel arra, hogy a demográfiai probléma Szlovákiában napjaikban még nem egy égető kérdés, aránylag kevés figyelem hárul rá. A jelenleg stabilnak tekinthető demográfiai helyzet ellenére Szlovákiának is szembe kell néznie a modern társadalmak egyik legnagyobb kihívásával, az előregedéssel.

7. A család fogalma és jelentősége Szlovákia jogrendjében

A család fontossága megjelenik Szlovákia alaptörvényében is. A 19. rész 2) pontjában szerepel, hogy mindenkinek joga van a magánélethez és a családi élethez. A 41. rész 1) bekezdésének négy mondata közül kettő utal a családra és a gyermekekre: „A házasság, a gyermeknevelés és a család a törvény védelme alatt áll. A gyermekek és a fiatalkorúak különleges védelme biztosított.” Majd a 4) bekezdésben a következő olvasható: „A gyermekekről való gondoskodás és nevelésük a szülők joga; a gyermeknek joguk van a szülői gondoskodásra és nevelésre. A szülők jogait a kiskorú gyermekre vonatkozóan akarataik ellenére csak bírói döntéssel lehet korlátozni.” Az 5) bekezdés a következőket tartalmazza: „A szülők, akik gyermekről gondoskodnak, jogosultak az állam támogatására.”

A családdal és a családtámogatással Szlovákiában több törvény is foglalkozik. A következőket kell felsorolni:

A 600/2003 sz. gyermekpótlékról és a 461/2003 sz. szociális biztosításról szóló törvény (Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov)

A Szlovák Köztársaság Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztériumának 383/2020 sz. rendelete gyermekpótlék összegének a változásáról (Opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 383/2020

25 BLEHA, Branislav – ŠPROCHA, Branislav – VAŇO, Boris: *Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060*. Bratislava, INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky, 2018, 58–59.

Z.z. o úprave súm prídavku na dieťa a príplatku k prídavku na dieťa)

571/2009 sz. a családi támogatásról szóló törvény (Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov)

A Szlovák Köztársaság Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztériumának 383/2020 sz. rendelete a családi pótlék összegének a meghatározásáról (Opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č.382/2020 Z.z. o ustanovení súm rodičovského príspevku)

A 383/2013 sz. a megszületett vagy egyszerre több megszületett gyermek támogatásáról szóló törvény (Zákon č. 383/2013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

A 201/2008 sz. a póttartásdíjról és 36/2005 sz. törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló az Alkotmánybíróság 615/2006 sz. határozata alapján az 554/2008 sz. törvényben meghatározott törvény (Zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom a o zmene a doplnení zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 615/2006 Z. z. v znení zákona č. 554/2008 Z. z.)

Az 561/2008 sz. a gyermekgondozásról szóló törvény (Zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov)

A 627/2005 sz. a nevelőszülői gyermektartás pótlékairól szóló 561/2008 sz. törvényben meghatározott törvény szerint (Zákon č. 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa v znení zákona č. 561/2008 Z. z.)

A 305/2005 sz. törvény a gyermekek szociális jogainak védelméről és a szociális gondnokságról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről (Zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

A családdal a Családokról szóló 36/2005 sz. törvény (Zákon č. 36/2005 Z. z. Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov) foglalkozik. A törvényt 120 paragrafus alkotja. Céljai az Alapelvekben így vannak megfogalmazva:

„1. cikkely

A házasság egy férfi és egy nő kapcsolata. A társadalomnak minden módon védenie és támogatnia kell ezt az egyedülálló kapcsolatot. A férj és a feleség egyenlő jogokkal és kötelességekkel rendelkezik. A házasság fő célja a családalapítás és a gyermekek megfelelő nevelése.

2. cikkely

A házasság által létrehozott család a társadalom alapvető egysége. A társadalom a család minden formáját sokoldalúan védi.

3. cikkely

A szülőség a nők és a férfiak küldetése, amelyet a társadalom különösen elismer. A társadalom elismeri, hogy a gyermek teljes körű és harmonikus fejlődéséhez a legmegfelelőbb környezet a stabil család, amelyet a gyermek apja és anyja alkot. A társadalom nemcsak a védelmet, hanem a szülői létezés szükséges gondoskodást is biztosítja, különösen a szülők anyagi támogatása és a szülői jogok és kötelességek gyakorlásához nyújtott segítség révén.

4. cikkely

A család minden tagja köteles segíteni egymást, és képességei és lehetőségei szerint biztosítani a család anyagi és kulturális színvonalának javítását. A szülőknek joguk van ahhoz, hogy gyermekeiket saját vallási és filozófiai meggyőződésüknek megfelelően neveljék, és kötelességük, hogy békés és biztonságos környezetet biztosítsanak a család számára. A szülői jogok és kötelességek mindkét szülőt megilletik.

5. cikkely

A kiskorú gyermek minden őt érintő kérdésben elsődlegesen a gyermek mindenek felett álló érdekét kell figyelembe venni. A kiskorú gyermek mindenek felett álló érdekének meghatározása és értékelése során különösen a következőket kell figyelembe venni

- a) a gyermek gondozásának szintje,
- b) a gyermek biztonsága, valamint annak a környezetnek a biztonsága és stabilitása, amelyben a gyermek tartózkodik,
- c) a gyermek méltóságának, valamint szellemi, fizikai és érzelmi fejlődésének védelme,
- d) a gyermek egészségi állapotával vagy fogyatékosságával kapcsolatos körülmények,
- e) a gyermek fejlődését a gyermek méltóságába való beavatkozással, valamint a gyermek fejlődését a gyermekhez közel álló személy szellemi, fizikai és érzelmi integritásának sérelmével fenyegető veszélyek,
- f) a gyermek identitásának megőrzéséhez és a gyermek képességeinek és adottságainak fejlesztéséhez szükséges feltételek,

g) a gyermek véleménye és a lojalitáskonfliktusoknak és az ebből következő bűntudatnak való esetleges kitétsége,

h) a szülőkkal, testvérekkel és más közeli személyekkel való kapcsolati kapcsolatok kialakulásának és fejlődésének feltételei,

i) a lehetséges eszközök felhasználása a gyermek családi környezetének megőrzése érdekében, amikor a szülői jogokba és kötelességekbe való beavatkozást mérlegelik.”

Az első fejezet 1 – 4 par. – a család létrejöttével foglalkozik. Az előző törvénytől abban különbözik, hogy az egyházi esküvő is érvényes.

Megemlítendő a harmadik fejezet 18. par.-sa: „A házastársak a házasságban egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. Kötelesek együtt élni, hűségesek egymáshoz, tiszteletben tartják egymás méltóságát, segítik egymást, együtt gondoskodnak a gyermekekről, és egészséges családi környezetet teremtenek.”

Az ötödik fejezet 22 paragrafusa így szól: „A házasság felbontása válással csak indokolt esetben adható meg.” „A szülői jogok és kötelezettségek – 28. par – különösen a következőket foglalják magukban

a) a kiskorú gyermek neveléséről, egészségéről, táplálkozásáról és teljes körű fejlődéséről való folyamatos és következetes gondoskodás,

b) a kiskorú gyermek képviselése,

c) a kiskorú gyermek vagyonának kezelése.”

A törvény foglalkozik még a nevelés különféle változataival, a tartásdíjjal és az örökbefogadással.

8. Összegzés

A társadalom és gazdaság fenntarthatósága szempontjából ’optimális gyermeklétszám’ elérése nevelési, és környezeti-társadalmi biztonságérzet kérdése, amiben az állam anyagi eszközeinek és (védelmet is biztosító) jogi szabályozásának meghatározó szerepe van. A jó gyakorlatok, jó példák, legalábbis a magyarnál kedvezőbb népesedési viszonyokat elérő ország elemzésével, pedig a tapasztalatok ’beemelését’, a külföldi példán való elgondolkodást segítheti, amire ez a tanulmány is irányult. Igazolását adtuk, hogy sem az anyagi támogatás, sem a jogi szabályozás nem erősebb Szlovákiában, mint Magyarországon, ennek ellenére északi szomszédjainknál kedvezőbbek a születési adatok, amiből arra tudunk következtetni, hogy a szlovák családok előtt egy a magyarnál erősebb jövőkép, és egy vallásosabb, a gyermekek születését

preferáló tradicionálisabb életszemlélet húzódik meg. A szlovák nemzet 20. századi megpróbáltatásai sem annyira mélyrehatóak, mint a magyaré, sőt, egy a 20. században felépülő, önálló állammá szervezett nemzetéről van szó, amely gazdaságilag sikeres.²⁶

Tanulmányunkban, bár elsődlegesen a jogi kereteket vizsgáltuk, mégis (változtatlanul) az érzelmi tényezők elsődlegességére hívjuk fel a figyelmet, azonban nem szándékozunk az állam szerepét, különösen a magyar gyakorlatot 'leértékelni'. Tény ugyanis, hogy Magyarország tervgazdasági rendszerben történt eladósodása, a piacgazdasági átmenet krónikus problematikája, a folyamatos megszorító csomagok (1995, 2006, 2008)²⁷ hatására a gyermekvállalási döntések elnehezültek, míg Szlovákia eleve kisebb adósságteherrel, előnyösebben kivitelezett piacgazdasági átmenettel, és ezekből fakadóan mérsékeltebb társadalmi traumákkal 'vészelte át' az elmúlt évtizedeket. Mindezek következtében létjogosultsága van a 'rásegítő' és kiterjedt magyar családtámogatási gyakorlatnak. Bár 2010-hez, az intenzív adókedvezményi- és családtámogatási időszak kezdetéhez viszonyítva az elveszületések száma stagnál (illetve az utóbbi években szerény emelkedést mutat²⁸), ám a teljes termékenységi arányszám a 2010. évi 1,25-ről 1,56-ra emelkedett a 2020. évben.²⁹ Amennyiben a magyar kormány nem támogatná kiemelten a családokat, úgy a magyar munkaerőpiac és társadalombiztosítási rendszer már középtávon (5–10 éven belül) súlyos működési problémákkal szembesülne. A kormányzati szabályozás, a működő jogrendszer és hatékony végrehajtási mechanizmusok által helyesen tartjuk fenn azt a jogot, hogy meghatározzuk a céljainkat, és azt is, hogyan valósítsuk meg azokat.³⁰

A gyermekvállalást alapvetően megalapozó nevelési, érzelmi, világnézeti

26 Az Európai Unió, a NATO tagja, sőt 2009-óta az euró-zóna tagállam is. Olyan állampénzügyi megrázkódtatások, s ebből adódó társadalmi negatív következmények, mint Magyarországot sem a szocialista tervgazdaságban, sem a piacgazdasági átmenetben nem érték.

27 MATOLCSY György: *Egyensúly és növekedés*. Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2020, 1–702. továbbá: MATOLCSY György: *Sokk (vagy kevés?)* Szentendre, Kairosz Kiadó, 1998, 1–251.

28 2010-ben 90.335 elveszületést regisztrált a KSH, míg 2020-ban 92.338-at, amely 2010-óta a legmagasabb. Egyes években a születések száma 88 ezer körülire is lepadt.

29 Ennek magyarázata, hogy a szülőképes korú nők száma folyamatosan csökken Magyarországon, ám akik szülőképes korba lépnek, gyakrabban részesülnek a gyermekáldásban.

30 KOMLOS, John: *A valójában létező gazdaság és az emberarcú kapitalizmus alapjai*. Pallas Athéné Könyvkiadó, 2021, 49–52. John Komlos művében olvashatunk e szabadságelv gyakorlásáról általános megközelítésben. Vagyis, a felhatalmazásunk és a kivitelezésünk módja e szakpolitikai vonatkozásban is legitim.

felfogás tekintetében is fontos az állam az egyházi intézmények szerepe, ezek fejlesztése az előttünk álló évtizedek feladata. A családok előtt álló pozitív jövőkép javítása (anyagi, megélhetési, biztonsági szempontok), a nemzet megmaradásáért viselt családi-egyéni felelősség tudatosulása az elkövetkezendő időszak nagy feladata.³¹

31 Ennek egy kiváló példája a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, illetve intézményünk, a Károli Gáspár Református Egyetem között 2021 novemberében kötött megállapodás. Lényegi célja: a nevelés-oktatás során tudatosítani a hallgatókban a család, a házasság és a gyermekvállalás fontosságát. E téren tudományosan megalapozott, elfogadható válaszok kialakítása a fiatalok felé, és a család mint tradicionálisan fontos intézmény helyének megerősítése a modern társadalmi és gazdasági életben, és ezzel eligazodást, támpontot nyújtani a szülők és a leendő szülők számára.